

УДК 821.161.3.09 “18”

I. М. Запрудскі

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

ЗБОРНИК «РАССКАЗЫ НА БЕЛОРУССКОМ НАРЕЧИИ» (1863): КАНКРЭТНА-ГІСТАРЫЧНЫ КАНТЭКСТ, РЭЦЭПЦЫЯ І ІДЭЙНА-МАСТАЦКІЯ АСАБЛІВАСЦІ

Артыкул прысвечаны вывучэнню акалічнасцей публікацыі пражэкта зборніка «Рассказы на белорусском наречии» (1863). Яго выданне стала неардынарным фактам у гісторыі беларускай літаратуры і кніжнай культуры Беларусі XIX ст. Прасочваюцца складаныя шляхі рэцэпцыі кнігі ў айчыннай літаратуразнаўстве. Па прычыне прапагандысцкага і праўрадавага характару зместу твораў, ідэалагічнай заангажаванасці ананімных аўтараў паўстала дыскусія і неадназначныя ацэнкі, дадзеныя даследчыкамі ў савецкі перыяд. Зборнік быў надрукаваны ў сувязі з нерэалізаваным праектам заснавання ў Вільні афіцыйнага беларускамоўнага часопіса. Пацвярджаецца, што ініцыятарам выдання выступіў аякун Віленскай навучальнай акругі А. П. Шырынскі – Шыхматаў. Ён выкарыстаў «Рассказы...» як кнігу для чытання ў пачатковых школах акругі. Аналізуецца жанравая спецыфіка і ідэйна-мастацкія асаблівасці твораў у кантэксце сацыякультурных працэсаў у асяроддзі краёвага сялянства. Агульныя рысы вобразнасці як уласцівай мастацтва формы адлюстравання жыцця, праяўляюцца ў зборніку ў разнастайных прыёмах і карэлююць з гістарычнай абстаноўкай, якая вызначыла і наклала свой адбітак на метады і жанры ананімных аўтараў. Ідэі і пафас іх твораў былі скіраваны на фарміраванне этнаканфесійнай ідэнтычнасці беларусаў.

Ключавыя словы: пражэктны зборнік, дыдактычная літаратура, праблематыка, жанравая спецыфіка, публіцыстыка, гутарка, нарыс, пафас, сюжэт, персанаж, мастацкая вобразнасць.

Для цытавання: Запрудскі І. М. Зборнік «Рассказы на белорусском наречии» (1863): канкрэтна-гістарычны кантэкст, рэцэпцыя і мастацкія асаблівасці // Труды БГТУ. Сер. 4, Прынт-і медыятэхналогіі. 2023. № 1 (267). С. 88–100. DOI: 10.52065/2520-6729-2023-267-1-13.

I. M. Zaprudski

Belarusian State University

THE COLLECTION “STORIES IN THE BELARUSIAN DIALECT” (1863): SPECIFIC HISTORICAL CONTEXT, RECEPTION AND IDEOLOGICAL AND ARTISTIC FEATURES

The article is devoted to the study of the circumstances of the publication of the prose collection “Stories in the Belarusian dialect” (1863). Its publication became an extraordinary fact in the history of Belarusian literature and the book culture of Belarus in the 19th century. The complex ways of reception of the book in domestic literary studies are traced. Due to the propagandistic and pro-government nature of the content of the works, the ideological involvement of the anonymous authors, a discussion was risen and researchers gave ambiguous assessments in the Soviet period. The collection was printed in connection with the unrealized project of establishing an official Belarusian-language magazine in Vilnius. It is confirmed that the initiator of the publication was the head of the Vilnius educational district A. P. Shirynski-Shykhmatov. He used “Stories...” as a reading book in elementary schools in the district. Genre specificity and ideological and artistic features of the works are analyzed in the context of socio-cultural processes in the regional peasantry. Common features of imagery, as a form of life representation inherent in art, manifested in the collection in various ways and correlated with the historical situation that determined and left its mark on the method and genres of anonymous authors. The ideas and pathos of their works were aimed at formation the ethno-confessional identity of Belarusians.

Keywords: prose collection, didactic literature, issues, genre specificity, publicism, talk, essay, pathos, plot, character, artistic imagery.

For citation: Zaprudski I. M. The collection “Stories in the belarusian dialect” (1863): specific historical context, reception and ideological and artistic features. *Proceedings of BSTU, issue 4, Print-and Mediatechnologies*, 2023, no. 1 (267), pp. 88–100. DOI: 10.52065/2520-67-29-2023-267-1-13 (In Belarusian).

Уводзіны. У рэдакцыйным звароце «Да чытачоў» першага нумара газеты «Наша доля» (1906) абвешчаўся адзіны шлях беларускага

народа да светлай будучыні: «Дайце беларусу такую кніжку, каб ён зразумеў, што у ёй напісана. Толькі кніжка, напісаная на мові

бацькоу яго, патрапіць сноп свету закінуць у цяжкое жыццё беларуса, толькі яна патрапіць холад і голад выжануць з мужыцкае хаты, толькі яна пакажэць яму дарогу да лепшае яснайшае доли!» [1]. Відавочна, тагачасныя выдаўцы газеты лічылі, што мінулы перыяд так званага «доўгага XIX стагоддзя» (1789–1914) такой кнігі іх землякам не прапанаваў. Катэгарычнасць высновы не ва ўсім адпавядае рэальным гістарычным фактам.

У сувязі з гэтым нагадаем, што на шляхах фарміравання новай беларускай літаратуры вялікае значэнне маюць не толькі нешматлікія кнігі беларускіх пісьмennisкаў (Я. Чачота, В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, А. Ельскага і інш.), але і кніжныя выданні зборнікаў асобных твораў некалькіх аўтараў. Як правіла, выданні такога кшталту з’яўляліся ў перыяды нарстання ў грамадстве нацыянальнай напружанасці, калі паралельна са стабільнымі этнічнымі ўяўленнямі ўзмацнялася міжэтнічная адчужанасць, інтэнсіфікаваліся працэсы нацыянальнай кансалідацыі, актывізаваныя адпаведнымі сацыяльна-палітычнымі ўмовамі. Зусім невыпадкова, што першым па часе з’яўлення такім выданнем стаў зборнік «Рассказы на белорусском наречии» («Рассказы на беларускай гаворцы» (цэнзурны дазвол 1 снежня 1862 г.). Першае выданне гэтай ананімнай брашуры пабачыла свет у першай палове 1863 г.

У раздзеле «Агітацыйная публіцыстыка 1860-х гадоў» у «Гісторыі беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў» (Т. 2, 2007) Генадзь Кісялёў, адзначыўшы складаную прыроду і стракатасць у жанравых адносінах пяці ананімных твораў зборніка «Рассказы...», слухна канстатаваў: «Акалічнасці выдання кнігі да канца не высветлены» [2, с. 310]. У навуковай літаратуры да сённяшняга дня не ўсталяваліся адназначныя ацэнкі ролі гэтага выдання ў гісторыка-літаратурным працэсе свайго часу.

Асноўная частка. Некалькі істотных заўваг пры ў цэлым павярхоўнай характарыстыцы зборніка ўтрымліваецца ў адпаведным томе «Беларусаў» Яфіма Карскага. Акадэмік залічыў выданне да катэгорыі вучэбна-асветніцкіх кніг 1860-х гг. на беларускай гаворцы: «З боку мясцовых рускіх праваслаўных, у процівагу паланізатарскай дзейнасці, выдадзена была толькі адна кніжачка: «Рассказы на беларускай гаворцы». Вільна. 1863 і 1864 (2 выданні) у друкарні А. Сыркіна. Складальнік гэтага выдання меў цмянае ўяўленне аб беларускай гаворцы: яму здавалася, што ўсе рускія плямёны, якія ўваходзілі ў склад Віленскай навучальнай акругі, беларусы. Таму ў яго кніжку трапілі і такія на маларускай гаворцы рассказы (паўночнамалар.), як «Кто булы наши найдавнішніи диды и якая их

була доля до унії» (1 стар.), «Розмова на цментарі старосты Янка з братчыком Хвэдоцем» (21 стар.). Астатнія тры артыкулы ўжо на беларускай гаворцы: «Ци добре мы зробили, покинувши унию» (13 стар.), «Великая помылка наших Белорусов» (19 стар.), «Сказка не сказка, быть не быть, але так бываиць» (29 стар.). Артыкулы на беларускай гаворцы па сваім змесце даволі слушныя і напісаны мовай правільнай, лёгкаразумелай для простага народа» [3, с. 355]. Я. Карскі, які адносіў праявы беларускага літаратурнага адраджэння толькі на 80-я гг. XIX ст., не бачыў у творах зборніка артэфактаў з эстэтычнай каштоўнасцю.

Максім Гарэцкі, які ў «Гісторыі беларускае літаратуры» ў значнай ступені абапіраўся на матэрыялы і вывады Я. Карскага, таксама назваў творы зборніка «Рассказы...» артыкуламі, «якія засцерагаюць беларусаў ад спольшчвання, але цягнуць іх у другі бок – да Расіі» [4, с. 229]. У 30–40-я гг. XX ст. па прычыне праўрадавай і клерыкальнай скіраванасці зместу твораў выданне ігнаравалася даследчыкамі.

Толькі ў другой палове 50-х гадоў на хвалі агульнай лібералізацыі грамадскага жыцця ў краіне з’яўляюцца манаграфіі Івана Лушчыцкага «Нарысы па гісторыі грамадска-палітычнай і філасофскай думкі ў Беларусі ў другой палавіне XIX веку» у (1958) і Міхася Ларчанкі «Па шляху рэалізму» (1959), у якіх на зборнік «Рассказы...» была звернута пільная ўвага і прапанаваны аналіз змешчаных у ім твораў [5, с. 91–96; 6, с. 50–55].

І. Лушчыцкі, засяродзіўшыся перадусім на канфесійнай, маральнай і асветніцкай праблематыцы твораў зборніка, у цэлым даў ім станоўчую ацэнку: «Паяўленне ў свет “Рассказаў на беларускай гаворцы” і “Плачу Беларускай зямлі” вельмі характэрна. Яны выкліканы патрабаваннямі жыцця фарміраваўшайся беларускай нацыі. Яны – жывое ўвасабленне росту нацыянальнай самасвядомасці беларусаў і ў сваю чаргу – духоўная зброя ў барацьбе за яе ўздым. Ад іх адзін крок да твораў Францішка Багушэвіча і Адама Гурыновіча, якія больш поўна сфармулявалі нацыянальныя патрабаванні беларускага народа» [5, с. 94]. І тут абавязкова трэба ўлічыць тое, што першы з названых пісьмennisкаў у манаграфіі характарызаваўся як барацьбіт з перажыткамі прыгонніцтва, выкрывальнік царскай самадзяржаўнай улады і носьбіт рэвалюцыйна-дэмакратычнага светапогляду, а другі – як выдатны беларускі рэвалюцыйна-дэмакрат.

Міхась Ларчанка, таксама звязаўшы з’яўленне кнігі з ростам нацыянальнай самасвядомасці беларусаў, шляхам пераказу твораў

першым пазнаёміў чытачоў з іх зместам. Даследчык звярнуў увагу на жанравую спецыфіку твораў, большасць якіх кваліфікаваў як апавяданні, напісаныя «ў своеасаблівай, жывой форме народнага сказа або гутаркі двух чалавек, якія разважаюць аб мінулым і сучасным жыцці беларускага народа» [6, с. 50]. Ён убачыў рэалістычную сімволіку, імкненне да тыпізацыі і мастацкага абагульнення як рэчаіснасці, так і характараў адлюстраваных герояў і, адзначыўшы элементы мастацкай выразнасці ў некаторых творах зборніка, рэзюміруючы, прыйшоў да такой нязвычайнай для свайго часу канстатацыі: «Такім чынам, у разгледжаных апавяданнях можна бачыць пачатак беларускай мастацкай прозы. Праўда, неабходна падкрэсліць, што, хоць адзначаныя беларускія апавяданні пачатку 1960-х гг. не з'яўляюцца па свайму зместу рэвалюцыйна-дэмакратычнымі творамі, тым не менш побач з публіцыстыкай К. Каліноўскага яны азначалі сабой пачатковы этап зацвярджэння рэалізму ў беларускай літаратуры, таму што ў іх адбіўся гістарычны працэс росту нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, які актыўна змагаўся з царызмам і памешчыкамі за сваю сацыяльную свабоду і нацыянальную незалежнасць у другі перыяд вызваленчага руху, які ўзначальвалі рэвалюцыйныя дэмакраты» [6, с. 55].

Сапраўды, па тагачасных уяўленнях тэзісы, што беларускі народ актыўна змагаўся з царызмам і памешчыкамі за свабоду і незалежнасць, а на чале вызваленчага руху стаялі рэвалюцыйныя дэмакраты, лічыліся ў той час даказанымі. Аднак гэта відавочна не давала падстаў гаварыць пра пачатковы этап зацвярджэння рэалізму ў беларускай літаратуры на аснове аналізу нерэвалюцыйна-дэмакратычных твораў, у якіх недастаткова абгрунтавана прапаноўвалася бачыць пачатак беларускай мастацкай прозы.

Якраз гэтая непераканаўчасць абгрунтавання М. Ларчанкам сваіх феноменальных вывадаў стала асноўнай прычынай іх дружнага непрыняцця пазнейшымі даследчыкамі. Першым катэгарычна выказаўся Юльян Пшыркоў у манатрафіі «Беларуская савецкая проза (20-я – пачатак 30-х гадоў)» (1960), сцвярджаючы, што зборнік «Рассказы...» «ніякага дачынення да беларускай мастацкай прозы не мае» [7, с. 10]. Яго пазіцыю падтрымаў Сцяпан Александровіч у «Пуцывінах роднага слова» (1971), у падрадкавай зноскі якіх сцвярджалася: «Аднак няма ніякай падставы ў кнізе “Рассказы на белорусском наречии” бачыць пачатак беларускай мастацкай прозы, як гэта робіць М. Р. Ларчанка (Па шляху рэалізму. Мінск, 1959, стар. 55), ці знаходзіць у ёй “перадавыя ідэі” (І. М. Лушчыцкі. Нарысы па гісторыі грамадска-палітыч-

най і філасофскай думкі ў Беларусі ў другой палавіне XIX веку. Мінск, 1958, стар. 96). “Рассказы” невыпадкова і не без ведама канцылярыі генерал-губернатора Мураўёва-вешальніка выходзілі двойчы ў той час, калі выданне кніг на беларускай мове было фактычна забаронена. Відаць, у змесце гэтай кнігі царскія ўлады не толькі не бачылі нічога “крамольнага”, а, наадварот, “Рассказы” былі своеасаблівай “папулярнай” прапагандай супраць уніяцтва» [8, с. 15].

У выніку ў акадэмічнай «Истории белорусской дооктябрьской литературы» (1977) зборнік быў пакінуты па-за кантэкстам развіцця айчыннага прыгожага пісьменства, як можна меркаваць, па прычыне рэакцыйнасці зместу. Пра яго існаванне толькі паведамлялася ў кароткай інфармацыйнай згадцы: «Афіцыйныя ўлады выкарыстоўвалі форму сялянскай гутаркі таксама ў дні паўстання 1863 г. Сярод такіх псеўданародных твораў вядучае месца належыць “Рассказам на белоруской гаворцы”, выдадзеным у Вільні ў 1863 і 1864 гг.» [9, с. 343].

Згодна з адмоўнымі ацэнкамі твораў зборніка засведчыў і Кузьма Хромчанка ў манатрафіі «Беларуская мастацкая проза (канец XIX – пачатак XX ст.)» (1979). Даследчык падкрэсліў агульную мастацкую недаканаласць апавяданняў, неапраўданае ўжыванне рускіх і ўкраінскіх слоў, голую тэндэнцыйнасць і дыдактызм іх зместу, няўдалую імітацыю дыялогаў і гутарковых інтанацый, прамалінейнасць выкарыстання фальклорных элементаў, штучнасць алегарычнасці і сімвалізму вобразаў і іншыя мастацкія недахопы.

Адмаўляючы абстрактна-гуманістычную дабрачыннасць хрысціянскай маралі, К. Хромчанка падсумаваў: «Зусім відавочна, што гэтыя апавяданні выконвалі канкрэтны сацыяльны заказ. Яны павінны былі адцягваць увагу шырокіх працоўных мас ад грамадска-палітычных праблем, якія стаялі на парадку дня ў гэты надзвычай складаны гістарычны перыяд, і таму не мелі нічога агульнага з сапраўды народнай, рэвалюцыйна-дэмакратычнай літаратурай» [10, с. 13]. Даследчык таксама прывёў без адпаведнай спасылкі на крыніцу каштоўную інфармацыю аб успрыняцці твораў зборніка чытачамі-сялянамі, якія, па сведчанні сучасніка (апекуна Віленскай навучальнай акругі (1864–1868) І. Карнілава), «без задавальнення, але і з недаверам» [10, с. 14] паставіліся да іх.

Такім чынам, у беларускім літаратуразнаўстве савецкага перыяду зборнік «Рассказы...» ацэньваўся негатыўна і застаўся на перыферыі літаратурнага працэсу свайго часу, хоць асобныя спробы яго рэцэпцыі і прадпрымаліся некаторымі даследчыкамі. І ў гэтым няма нічога

незвычайнага, бо тады ў навуцы прэваліраваў пафас асуджэння любых праяў захаваўчаманархічных і рэлігійных падыходаў да адлюстравання рэчаіснасці ў літаратуры, у творах якой перадусім віталася выражэнне класавага характару палітычнай і ідэалагічнай барацьбы.

У 2000 г. пабачыла свет другая кніга навукова-літаратурнага альманаха «XIX стагоддзе». Укладальнік выдання Мікола Хаўстовіч змясціў у ім уступны артыкул «Отрекатца отъ своего роду и племени...» і тэксты ўсіх пяці апавяданняў зборніка «Расказы...» паводле правапісу і пунктуацыі арыгінала [11, с. 193–215]. Даследчык, абавіраючыся на вывады С. Александровіча, выказаныя ў «Пуцывінах роднага слова...», і фактычны матэрыял, прыведзены ў забароненай раней манаграфіі Аляксандра Цвікевіча «“Западно-руссизм”»: Нарысы з гісторыі грамадскай думкі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в.» (1-е выд. 1929; 2-е выд. 1993), характарызуе грамадска-палітычную атмасферу, якая спрыяла з’яўленню і публікацыі ананімных твораў на беларускай мове прарасійскай ідэалагічнай скіраванасці, падкрэслівае дыдактызм і неталерантнасць ананімных аўтараў твораў зборніка «Расказы...», большасць якіх залічае ў жанравых адносінах да палітычнай публіцыстыкі.

Разам з тым, заўважыўшы, што «аніякіх звестак пра гісторыю ўзнікнення “Разказовъ...”, здаецца, не захавалася» [11, с. 196], М. Хаўстовіч звярнуўся да аналізу паэтыкі і атрыбуцыі твораў зборніка, адзначыўшы высокія мастацкія вартасці некаторых з іх і літаратурную спрактыкаванасць асобных аўтараў.

У 2001 г. першы, трэці і пяты творы зборніка былі надрукаваны з адаптацыяй да нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы, але з захаваннем некаторых стылістычных асаблівасцей арыгінала, у хрэстаматыі «Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура XIX стагоддзя» [12, с. 320–330]. У заўвагах да тэкстаў укладальнік выдання Уладзімір Казбярук у дачыненні да зборніка «Расказы...» канстатаваў: «Пасля з’яўлення ў свет ніколі не перавадаваўся, хаця пра існаванне кнігі нашы даследчыкі ведалі і там-сям згадвалі яе. Але, мабыць, ніхто не паспрабаваў сур’ёзна ўдумацца ў яе змест. Між тым тут разглядаецца гісторыя нашага народа на працягу стагоддзяў, гэтай гісторыяй апраўдваецца ліквідацыя царкоўнай уніі. Складаецца з пяці самастойных твораў, апошні з якіх можна лічыць мастацкім апавяданнем, прысвечаным адной з найбольш балючых маральных праблем – абавязкаў дзяцей перад старымі бацькамі» [12, с. 330]. Аднак нельга пагадзіцца з такім меркаваннем: «Увесь

зборнік напісаны на паляшукімі беларуска-ўкраінскім дыялекце» [12, с. 330]. Творы зборніка ўсё ж напісаны на розных гаворках беларускай мовы. Дзякуючы хрэстаматыі, якая была выдадзена тыражом 3000 экзэмпляраў і стала дапаможнікам для школ і ВНУ рэспублікі, а таксама аўтарытэту У. Казбёрука, аднаго з найстарэйшых беларускіх літаратуразнаўцаў, ананімных аўтараў зборніка разам з Я. Чачотам, Я. Баршчэўскім, В. Дуніным-Марцінкевічам, Ф. Багушэвічам, Я. Лучынам, А. Гурыновічам і інш., залічылі да першапраходцаў новай беларускай літаратуры. Такім спецыфічным чынам была адноўлена высокая ацэнка твораў зборніка, дадзена яшчэ М. Ларчанкам.

Недастатковая вывучанасць акалічнасцей першай публікацыі зборніка і павярхоўны аналіз яго твораў выклікаў публікацыю ў часопісе «Дзяяслоў» Алега Латышонка «Гутарка “царкоўнага старасты Янкі” з “Яськам гаспадаром зпад Вільні”» [13, с. 196–202]. Даследчык, больш акцэнтаваўшы ўвагу на асаблівасцях трактоўкі беларускай гісторыі ў першым творы зборніка «Хто былі нашы найдаўнейшы дзяды і якая іх была доля да ўніі», прыйшоў да наступнай высновы: «Падсумоўваючы, можна сьцьвердзіць, што зборнік напісаны беларусам, які стараўся правесці нацыянальную беларускую думку ў падручніку, які мусіў прайсці расейскую цензуру. Прайшоў гэтую цензуру пасляхова і ўвесь памятны 1863 год школьнікі ва ўсёй віленскай школьнай акрузе вывучалі, што яны ўсе: і праваслаўныя, і католікі – беларусы, іхнія продкі крывічы, і была ў іх свая дзяржава – сьпярга пацакае княства, пасля літоўска-беларуская, пакуль беларушчына не заняпала ў выніку далучэння Беларусі да Польшчы» [13, с. 199]. Трактоўка айчынай гісторыі на нацыянальна-беларускі лад і непасрэдная арыентацыя зборніка на задавальненне патрэб рэарганізацыі пачатковай адукацыі ў Заходніх губернях сталі падставай для абгрунтавання атрыбуцыйнай гіпотэзы, што найбольш верагодным аўтарам «Расказаў...» быў Ігнат Кулакоўскі, светапогляд і біяграфія якога не супярэчылі такому дапушчэнню. Са свайго боку адначым тое, што зборнік складаўся з твораў, хутчэй за ўсё, не аднаго, а некалькіх аўтараў. Прывёўшы яшчэ нямала цікавых назіранняў у рэчышчы прапанаванай тэмы (напрыклад, што царкоўны стараста Янка з’яўляецца першым у гісторыі беларускай літаратуры персанажам, «які сам сябе сьвядома залічае да беларусаў» [13, с. 198]), А. Латышонак у тым жа перыядычным выданні надрукаваў усе пяць твораў зборніка «Расказы...» з захаваннем арфаграфіі і пунктуацыі першапублікацыі [14, с. 203–212]. Верагодна, па прычыне нязначнасці тыражу (100 экз.) навукова-літаратурнага альманаха

«XIX стагоддзе» аналагічная папярэдняя публікацыя, здзейсненая М. Хаўстовічам, не згадвалася.

У 2005 г. быў надрукаваны артыкул гродзенскага гісторыка Сяргея Токця «Канфесійная палітыка Расійскай імперыі ў беларускай вёсцы ў другой палове XIX – пачатку XX ст.» [15, с. 399–420]. Даследчык адзначыў, што пра аўтараў «Расказаў...» практычна нічога невядома і падкрэсліў, што яны «апелявалі ў першую чаргу менавіта да этнічнай самасвядомасці беларускіх вясцоўцаў» [15, с. 404], выступалі супраць атаясамлівання нацыянальнасці і веравызнання. Не застаўся па-за ўвагай С. Токця і факт амаль поўнай адсутнасці ацэнак, якія давалі беларускамоўнаму выданню настаўнікі народных вучылішчаў і самі сяляне. Паказальна, што ў хуткім часе ўлады адмовіліся ад падобных эксперыментаў і выкарыстоўвалі ў навучальным працэсе толькі выданні на рускай літаратурнай мове. Вельмі важнай з’яўляецца і прыведзеная ў артыкуле С. Токця інфармацыя аб тым, што апанентам беларускамоўнага адукацыйнага пачынання тагачаснага апекуна Віленскай навучальнай акругі (у далейшым – ВНА) і старшыні цэнзурнага камітэта А. П. Шырынскага – Шыхматава стаў былы ўніят, мінскі праваслаўны епіскап Міхаіл Галубовіч. Ён катэгарычна выступав супраць выкарыстання ў народных вучылішчах беларускай мовы, якую лічыў шматдыялектнай, неапрацаванай, немілагучнай і засмечанай паланізмамі. «Я пратэставаў, – дакладаў епіскап у Пецярбург, – супраць друкавання былым апекуном кн. Шырынскім – Шыхматавым на беларускай мове кнігі для чытання ў народных вучылішчах і цяпер пратэстую супраць перакладу на яе лацінска-каталіцкай пропаведзі» [15, с. 413]. Такім чынам, падрыхтоўка «Расказаў...» выклікала процідзеянне ў асяроддзі вышэйшых праваслаўных іерархаў краю.

Да вывучэння заяўленай тэмы звяртаўся і расійскі даследчык Міхаіл Далбілаў. У грунтоўнай манаграфіі «Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II» (2010) ён падкрэсліў непаслядоўнасць заахвочвання беларускасці ў асяроддзі вышэйшага краёвага чыноўніцтва: «Так, у снежні 1862 года, з ведама А. П. Шырынскага – Шыхматава, у Вільні быў дадзены цэнзурны дазвол на выданне ананімных “Рассказов на белорусском наречии”. Бліжэйшы сэнс гэтых кароткіх павучальных гутарак заключаўся ў тым, што беларусы ні ў якім разе не павінны лічыць сябе палякамі. Аднак ці не большую важнасць, чым гэтае пасланне, меў той

факт, што апавяданні сапраўды былі напісаны на жывых беларускіх дыялектах (адзіны вопыт такога кшталту ў праўрадавай прапагандзе (падкр. намі. – І. З.). Публікацыя, зрэшты, адбылася праз некалькі месяцаў пасля цэнзурнага дазволу, стаўшы ў той момант дысанансам у моўнай палітыцы навучальнай акругі, бо якраз тады Шырынскі – Шыхматаў пачаў адыходзіць ад ранейшай устаноўкі на спалучэнне “мясцовай гаворкі” з рускай мовай у пачатковым навучанні» [16, с. 200]. У працы прыводзіцца, на жаль, без адпаведнай спасылкі, меркаванне Пятра Шчабальскага, гісторыка і публіцыста, чыноўніка асобых даручэнняў пры Міністэрстве народнай асветы (1859–1863): «... Літаратуры беларускай няма і не было, і ствараць штучным чынам беларускую літаратурную мову ўяўляецца ні чым іншым, як пустым дактрынёрствам» [16, с. 199]. Такая катэгарычная пазіцыя высокапастаўленага сталічнага чыноўніка не магла не паўплываць на змену стаўлення да беларускамоўнасці ў школьным навучанні кіраўнікоў ВНА.

«Наконт аўтарства “Расказаў”, на жаль, нічога не вядома, – канстатуецца ў 2-томнай “Гісторыі беларускай кнігі” (2011). – Пяць невялікіх твораў, якія склалі дадзены зборнік, адлюстроўваюць розныя тэмы – ад крытыкі ўніяцтва і каталіцызму, ухвалення звароту беларусаў да праваслаўнай веры, да пытанняў сямейнай маралі і развіцця асветы. Аднак жыватворным зернем у “Расказах” было прызнанне беларусаў асобным, адрозным ад палякаў і велікарусаў народам: “... мы сами по себе народ особый – белорусы!” Віленскае выданне было разаслана ва ўсе школы краю і чыталася вучням і іх бацькам» [17, с. 31]. Як бачым, у гэтым аўтарытэтным выданні, падрыхтаваным выдавецтвам «Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі», азначаная брашура кваліфікуецца як варты ўвагі факт у гісторыі кніжнасці Беларусі XIX ст.

Нарэшце, у 2013 г. пабачыў свет чацвёрты том славутай серыі «Залатая калекцыя беларускай літаратуры», якая рэалізуецца выдавецтвам «Мастацкая літаратура» і адрасуецца шырокаму колу чытачоў. У гэтым томе таксама надрукаваны ўсе пяць твораў зборніка «Рассказы...», тэксты якіх падаюцца ў адаптаваным выглядзе, але з захаваннем лексічных і некаторых арфаграфічных адметнасцей* [18, с. 574–590].

Такім чынам, на працягу апошніх дзесяцігоддзяў творы зборніка ў поўным аб’ёме друкаваліся некалькі разоў і цяпер з’яўляюцца даступнымі як для навукоўцаў, так і для пас-

* У далейшым цытаты з твораў зборніка «Рассказы...» будуць прыводзіцца ў артыкуле паводле адаптаваных тэкстаў гэтага выдання.

палітых чытачоў. Аднак трэба прызнаць, што яны застаюцца недастаткова асэнсаванымі ў гісторыі новай беларускай літаратуры.

Прычыны, якія стымулявалі складанне і публікацыю зборніка, а таксама вызначылі ідэйны змест яго твораў, мелі розны характар. У пачатку 1860 г. Міністэрства народнай асветы абнародавала «Праект статута нізшых і сярэдніх вучылішчаў» і разаслала яго для абмеркавання ў губернскія гімназіі. У «Праекце...» ішла гаворка і пра неабходнасць камплектавання пры кожным народным вучылішчы збораў маральна-павучальных і іншых, адпаведных разуменню людзей нізшага стану, карысных кніг, якія маглі б браць для чытання не толькі навучэнцы, але і мясцовыя жыхары.

Увосень таго ж года ў якасці водгуку на «Праект...» на старонках неафіцыйнай часткі «Витебских губернских ведомостей» быў надрукаваны артыкул М. Серабракова «Аб пісьменнасці». У ім аўтар, па ўсім відаць педагог мясцовай гімназіі, пісаў: «Іншародцам належыць выкладаць разам з рускім пісьмом пісьменнасць тутэйшую; першая неабходна як члену, які мае грамадзянскі саюз са ўсім народам Імперыі, а другая, як мясцоваму жыхару. Сялянскія кнігі з агульнакарыснымі звесткамі не павінны быць пазбаўлены і той высокай маральнасці, якая не абурае нічыйго сумлення» [19]. У той жа час М. Серабракоў быў перакананы, каб кнігі для прастанароддзя каштавалі танней, іх належыць выдаваць выключна на рускай мове, і выкарыстоўваць друкаванае слова для пераадолення векавых забабонаў у пануючай у краі народнасці. У гэтым ён бачыў правільнае разуменне карысці айчыны. Ва ўсякім разе, ім не адмаўлялася сама магчымасць выкарыстання «тутэйшай» пісьменнасці ў пачатковых школах.

У 1861 г. апекуном ВНА стаў князь Аляксандр Прохаравіч Шырынскі – Шыхматаў. 2 верасня таго ж года ён інфармаваў міністра народнай асветы Я. В. Пуцяціна аб асаблівым месцы акругі ў параўнанні з іншымі ў сувязі з разнароднасцю насельніцтва губерняў і абгрунтоўваў неабходнасць вылучэння дадатковага фінансавання, каб у краі «адрадіць старажытную, карэнную рускую народнасць, падаўленую шматгадовым прыгнётам польскага насельніцтва» [20, с. 11–12].

У канцы 1862 г. А. П. Шырынскі – Шыхматаў, які сам кіраваў справамі заснаваных народных вучылішчаў, наведаў з рэвізіяй 32 пачатковыя школы, адкрытыя летам таго ж года ў Гродзенскай губерні.

У выніку гэтай інспекцыі ім быў падрыхтаваны адпаведны цыркуляр для кіравання на-

роднымі вучылішчамі, датаваны 12 студзеня 1863 г. Пра яго змест дае ўяўленне кніжка А. Бялецкага «Саракагоддзе рускай пачатковай школы ў Паўночна-Заходнім краі Расіі (Памяці князя А. П. Шырынскага – Шыхматава)», падрыхтаваная на аснове галоўным чынам архіўных спраў канцылярыі віленскага генерал-губернатора і канцылярыі апекуна ВНА.

Як можна меркаваць, прамой рэакцыяй апекуна на шматлікія скаргі настаўнікаў на недахоп у школах кніг для чытання, напісаных на «простай, зразумелай для тутэйшых сялян, рускай мове» [21, с. 42], трэба ўспрымаць наступны крок кіраўніка акругі: «... Я прапанаваў ужо скласці кнігу для чытання, якая ў хуткім часе будзе скончана друкаваннем і разаслана ў вучылішчы» [21, с. 42]. Гэтай кнігай, на нашу думку, і стаў зборнік «Расказы...». Такім чынам, непасрэдным ініцыятарам выдання трэба лічыць апекуна ВНА А. П. Шырынскага – Шыхматава, бо змест згаданага цыркуляра ўяўляе сабой своеасаблівы план-канспект, ідэі якога ў значнай ступені і былі рэалізаваны ў зборніку «Расказы...». Па меркаванні апекуна, выданне павінна было дапамагчы вырашыць такія канкрэтныя задачы:

1) стаць альтэрнатывай шматлікім выданням (букварам, катэхізісам, брашурам), надрукаваным лацінскім шрыфтам для простага народа на польскай і беларускай мовах [21, с. 25–26];

2) пашыраць у асяроддзі вучняў усведамленне, што яны – рускія [21, с. 26];

3) развіваць у іх любоў і павагу да праваслаўнай веры і сваёй рускай народнасці [21, с. 26];

4) не толькі навучыць вучняў рускаму пісьму, але і развіць іх разумова і маральна [21, с. 33];

5) выкараняць з ужытку словы, якія ўвайшлі ў беларускую мову з часоў уніі (касцёл, камунія, парафія, ксёндз і інш.) [21, с. 35];

6) расказаць народу, што іх продкі заўзята адстойвалі сваю першапачатковую праваслаўную веру, уступаючы ў брацтвы, якія цяпер згубілі сваё ранейшае значэнне [21, с. 37];

7) пераканаць сялян-беларусаў у тым, што іх дзеці павінны вучыцца і вучыцца па-руску, бо яны падданыя шматмільённай магутнай дзяржавы [21, с. 37–38];

8) даказаць, што ўрадавыя школы з'яўляюцца адзіным і прамым процідзеяннем польскай прапагандзе [21, с. 46];

9) выступаць супраць жадання беларускіх сялян-католікаў вывучаць у школах польскую мову, прапанаваць кнігу «не на чужой для іх польскай мове, але на роднай іх беларускай гаворцы» [21, с. 49];

10) імкнучца выкарыстоўваць мясцовыя гаворкі жыхароў акругі толькі для тлумачэння незразумелых рускіх слоў [21, с. 57] і інш.

Апошні з прыведзеных пунктаў сапраўды пацвярджае вывад М. Далбілава аб непаслядоўнасці заахвочвання беларускамоўнасці ў працэсе пачатковага навучання нават кіраўніком ВНА.

Рэформа 1861 г. пахіснула ранейшае сацыяльнае ўладкаванне ў імперыі. На хвалі агульнай актывізацыі культурна-грамадскага жыцця са студзеня 1861 па кастрычнік 1862 г. ў Пецярбургу выдаваўся ўкраінскі грамадска-палітычны і літаратурна-мастацкі штомесячны часопіс «Основа». Ён змяшчаў матэрыялы на ўкраінскай і рускай мовах і стаў не толькі адзіным украінскім перыядычным выданнем тых гадоў, але і найбольш значнай праявай украінафільства ў Расійскай імперыі ў XIX ст. Таму не выпадкова, што ў Вільні ў той перыяд пры непасрэдным удзеле А. П. Шырынскага – Шыхматава паўстала пытанне і аб выданні часопіса на беларускай і літоўскай мовах. Своеасаблівым трыгерам для афіцыйнага беларусафільства стаў і пад'ём нацыянальна-вызваленчага руху ў краі. Ідэю адукацыі сялян-беларусаў на іх роднай мове падтрымаў і тагачасны віленскі генерал-губернатар Уладзімір Назімаў. Ён не толькі быў прыхільнікам заснавання краёвага перыядычнага органа, але і прапанаваў стварыць для яго ў Пецярбургу ці Вільні рэдакцыйную калегію з кампетэнтных асоб, якія павінны былі б акрэсліць праграму праектаванага выдання. У. Назімаў лічыў, што незалежна ад часопіса неабходна лічыць кнігу для народнага чытання, якая павінна папярэднічаць выданню часопіса, і з яе пачаць адукацыю краёвага сялянства [22, с. 92]. Такой кнігай і стаў зборнік «Рассказы...».

Аднак праект выдання ў Вільні беларускага часопіса, які ў любым выпадку стаў бы важным фактарам развіцця грамадскай думкі і нацыянальнай літаратуры, так і не быў рэалізаваны на прычыне пачатку паўстання 1863–1864 гг. Але, дзякуючы дзейнасці А. П. Шырынскага – Шыхматава, на працягу двух гадоў у акрузе было адкрыта больш за 350 народных школ, для вучняў якіх і, што асабліва важна, для іх бацькоў быў падрыхтаваны і выдадзены вялікім тыражом (верагодна, 5000 экз.) зборнік «Рассказы на беларускай гаворцы». Гэты чыноўнік меў выразнае ўяўленне пра нізкі інтэлектуальны ўзровень і непісьменнасць тутэйшых сялян, але адначасова адзначаў абуджаную ў народзе прагу да асветы. 11 студзеня 1864 г. ён пакінуў пасаду апекуна ВНА, па сведчанні А. Бялецкага, у тым ліку праз нацягнутасць адносін з вядомым генерал-губернатарам

М. М. Мураўёвым [21, с. 64]. Аляксандр Цвікевіч у сувязі з гэтым пісаў: «Адносіны кн. Шырынскага – Шыхматава да мясцовых асабліва славянскай Беларусі былі больш цяжкімі. Ласьне гэтая цяжкасць і стала прычынай таго, што ён быў заменены Корніловым. Пры Мураўёве ён быў у Вільні менш чым год, а затым мусіў падаць просьбу аб адстаўцы» [22, с. 64].

Па сутнасці, у гэтым бачыцца праява канфлікту асветніцкага лібералізму славяна-фільскай заўважкі з урадавым дэспатызмам імперскага кшталту. Тым не менш А. П. Шырынскі – Шыхматаў усё ж паспеў выступіць ініцыятарам стварэння Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі, заснаванай у чэрвені 1864 г.

«Рассказы...» уяўлялі сабой 32-старонкавую брашуру, закліканую процідзейнічаць як легальным адукацыйным выданням, так і нелегальнай агітацыйнай літаратуры, выдаванымі па-беларуску. Гэта была першая беларускамоўная кніга, разлічаная на шырокую чытацкую аўдыторыю, бо рассылалася ў пачатковыя школы Беларусі як своеасаблівы падручнік ці хрэстаматыя. Як адзначалася, зборнік складаўся з 5 твораў: 1) «Хто былі нашы найдаўнейшыя дзяды і якая іх была доля да ўніі?»; 2) «Ці добра мы зрабілі, пакінуўшы ўнію?»; 3) «Вялікая памылка нашых беларусаў»; 4) «Размова на цментары старасты Янкі з братчыкам Хвядосам»; 5) «Сказка не сказка, быць не быць, але так бываіць». У структурна-кампізіцыйных адносінах зборнік «Рассказы...» утрымлівае рысы часопісных выданняў, якія падзяляліся на раздзелы: навуковы, публіцыстычны і мастацкі.

Першы твор уяўляе гістарычны нарыс, у якім продкамі беларусаў называюцца полацкія крывічы, тут апавядаецца пра драматычную гісторыю беларускага народа ад даўніны да прыняцця ў 1596 г. Брэсцкай уніі, якая арганізацыйна аб'яднала каталіцкую і праваслаўную цэрквы на тэрыторыі Рэчы Паспалітай. Дасведчаны ў археалогіі і гісторыі невядомы аўтар не быў прыхільнікам прыняцця ўніі, разглядаў яе як негатыўную з'яву. У цэлым ён правільна акрэсліў тэрыторыю рассялення крывічоў-беларусаў: «Не можам цяпер даведацца, ці вялікі кусок зямлі займалі крывічы полацкія; можам толькі сказаць, што цяперашняя Віцебская, Магілёўская губерні, маленькі кавалачак Пскоўскай і Смаленскай, значная частка Мінскай губерні з Пінскам, Мазыром і Туравам, кавалачок Віленскай да рэчкі Дзітвы і добры кавалачок Гродзенскай з месцамі Ваўкавыскам і Бярэсцем былі тымі месцамі, дзе жыў беларускі народ» [18, с. 574]. Такім чынам,

гэты нарыс змяшчае элементы не толькі гісторыка-асветніцкай дыдактыкі, але і рэлігійна-патрыятычнага настаўлення.

Істотна тое, што ананімны нарыс быў напісаны пасля асобнага выдання ў Пецяўбургу першай гісторыі Беларусі – «Агляду гісторыі Беларусі са старажытнейшых часоў» (1857) Іосіфа Турчыновіча, які ў другой палове 50-х гг. XIX ст. служыў перакладчыкам у Магілёўскім дваранскім сходзе і належаў да пецяўбургскай школы гісторыкаў-правазнаўцаў. У прадмове да свайго даследавання, заснаванага на багатым крыніцазнаўчым матэрыяле, ён упершыню сцвердзіў шэраг каштоўных ідэй: Беларусь мае сваю ўласную гісторыю, праз геаграфічнае становішча яна стала арэнай шматвяковай крывавай узброенай барацьбы суседніх дзяржаў, у выніку чаго з канца XVII ст. страціла сваю самабытнасць як асобны суб’ект гістарычнага працэсу [23, с. 9–10]. У многім падобнай канцэпцыі трактавання айчынай мінуўшчыны прытрымліваўся і аўтар першага твора зборніка «Расказы...». І. Турчыновіч так характарызуе заняпад праваслаўя ў перыяд пашырэння ўніі: «Цэлыя акругі заставаліся без святароў; цэрквы былі зачынены ці зруйнаваны; некаторыя ператвораны ў шынкі, у канюшні; нябожчыкаў не было каму адпываць; немаўлят хрысціць. Такімі гвалтоўнымі мерамі распаўсюджвалася ўнія» [23, с. 216]. У нарысе «Хто былі нашы найдаўнейшыя дзяды і якая іх была доля да уніі?» сцвярджаецца: «Даходзіла да таго, што ў праваслаўных не было дзе і не было каму хрысціці, хаваці памерлых, вянчаці. Апрача таго, жыццё праваслаўных зрабілася страх якім цяжкім» [18, с. 579–580]. Ананімны аўтар нарыса, як і І. Турчыновіч, таксама акцэнтаваў увагу на прымусовых спосабах увядзення і распаўсюджвання ўніі ў Рэчы Паспалітай.

Другі твор зборніка – гэта *гутарка*, аформленая па канонах драматургічнага жанру як дыялог Парафіяніна і Свяшчэнніка. У ёй выяўляецца сацыяльная і індывідуальная прырода гэтых персанажаў. Функцыю прамой экспазіцыі апавядання выконвае лірызаваная пейзажная замалёўка нядзельнага вечара ў вёсцы, калі старыя жыхары збіраюцца разам, каб пагутарыць, малыя дзеці гуляюць на вуліцы, а моладзь пайшла ў лес, ці ў суседняе мястэчка на ігрышча. Селянін-парафіянін Грыгор па дарозе да жонкі-парадзіхі ціха размаўляе з выскочным праваслаўным свяшчэннікам пра стаўленне да ўніі, якую «нашы старыкі яшчэ добра помняць» [18, с. 580].

У агульнай аўтарскай задуме істотную ролю выконвае ўключаная ў твор устаўная навэла-прытча. Пастыр апавядае пра бедную мужычку і нядобрую паню, што пазбавіла гаротніцу

родных дзяцей. Аднак у выніку паня пацярпела фіяска, што ілюструе важную для твора ў цэлым думку і дае станоўчы адказ на пытанне, вынесенае ў назву гутаркі. Свяшчэннік павучае: «Тойчас зразумееш. Нас называюць схізма-тыкамі за тое, што мы пакінулі Унію і прынялі праваслаўную веру; а я думаю, што мы гэта добра зрабілі, як добра зрабілі тыя дзеці, што пакінулі паню і вярнуліся к сваёй роднай матцы; мы не новую прынялі веру, а вярнуліся к старой; сталі верыць так, як верылі нашы самыя даўнія бацькі і дзяды, каторыя жылі за 200 гадоў і болей да нас» [18, с. 581]. У гэтым творы знаходзіць адлюстраванне як канфесійнай, так і сацыяльнай праблематыка, імкненне ананімнага аўтара закранаць актуальныя праблемы сучаснасці: згадваецца Маніфест 19 лютага 1861 г. аб скасаванні прыгоннай залежнасці ў Расіі, гаворыцца пра недавер да яго непісьменных сялян, іх нежаданне аддаваць дзяцей у школы і інш. Каб надаць твору рысы жывога маўлення і разнастаіць тэкст у экспрэсіўна-стылістычным плане аўтар выкарыстоўвае прыказкі (людзям рта не завяжаш; не ўсё ж кату і масленіца; у харошых бацькоў – добрыя і дзеці). Такі мастацкі прыём павінен быў узмацніць сілу слова, падкрэслішы спецыфічныя ўласцівасці беларускай мовы.

Галоўнае пытанне першых двух твораў зборніка – якім чынам павінна быць адноўлена справядлівасць у рэлігійна-этычным кантэксце драматычнай гісторыі Беларусі? Інтэрпрэтацыйнае супрацьпастаўленне ў гэтых творах гартнага лёсу праваслаўя і яго антаганістаў (каталіцызму і ўніяцтва) мае не толькі навукова-публіцыстычную, колькі вобразную аснову.

«Вялікая памылка нашых беларусаў» – гэта твор з рысамі, як заўважыў яшчэ М. Ларчанка, памфлетнасці, выразныя правыя якой былі пашыраны не толькі ў ананімных гутарках перафармуляванага перыяду («Крыўда і праўда», «Гутарка старога дзеда», «Панская ласка» і інш.), але і праяўляліся ў асобных творах К. Каліноўскага, Ф. Тапчэўскага, Ф. Багушэвіча і інш. У «Вялікай памылцы...» у выкрывальнай форме высмейваецца пашыраная ў тагачасным сялянскім асяроддзі рыса: называнне католікаў палякамі, а праваслаўных – рускімі. Адкрытая тэндэнцыйнасць, адпаведнасць аб’ектунаму факту рэчаіснасці, скіраванасць сатыры на канкрэтную грамадскую з’яву, пэўная дакументальнасць («прынаймней, гэтак робяць у Дзісенскім уездзе» [18, с. 583]), рэзкая экспрэсіўнасць («зрабіўшыся католікамі, адракаемся ад свайго роду і племені, завём сябе палякамі, хоць гэта нам прыстала, як карове сядло» [18, с. 584]), адсутнасць уласна мастацкага вымыслу, аўтарская іронія і іншыя жанравыя прыкметы

памфлета пацвярджаюць слушнасьць прапанаванага жанравага вызначэння апавядання. «Вялікая памылка нашых беларусаў» уяўляе сабой замалёўку-памфлет з рэальнага жыцця беларускай вёскі.

У «Расаказах...» мы маем справу з мастацкай, а не толькі публіцыстычнай творчасцю. Гэта пацвярджаецца тым, што ў першых трох творах у рознай ступені засведчана імкненне аўтараў адлюстраваць вобраз Радзімы. Па вялікім рахунку, у зборніку знаходзіць спецыфічнае выяўленне этнаканфесійнай «беларуская драма», што асабліва адчуваецца ва ўсхваляваным аповедзе некаторых ананімных аўтараў, асабліва ў «Вялікай памылцы нашых беларусаў». Адметна, што твор пачынаецца беларускай пагаворкай у якасці эпиграфа, які аўтар змясціў, імкнучыся па-мастацку патлумачыць сваю задуму і ідэю.

Пры гэтым дарэчы згадаць другі загаловак зборніка Я. Баршчэўскага «Беларусь у фантастычных апавяданнях» (1844–1846) і кнігу П. Шпілеўскага «Беларусь у характарыстычных апісаннях і фантастычных яе казках» (1853–1856). Паколькі загаловкі, як правіла, заўсёды звязаны з тэкстамі твораў, ёсць сэнс прыгледзецца як да назвы зборніка, так і да твораў, якія ўвайшлі ў яго склад. У назве «Расаказы на беларускай гаворцы» зафіксаваны адрасат і сімвал яго нацыянальнай ідэнтычнасці. Назва невыпадкава фіксуе і жанр прапанаваных тэкстаў, нічога не гаворачы пра іх герояў. Загаломак памфлета «Вялікая памылка нашых беларусаў» непасрэдна звязаны з назвай усяго зборніка.

У «Размове на цментах старасты Янкі з братчыкам Хвядосам», як і ў «Ці добра мы зрабілі...?», назіраецца выкарыстанне літаратурных элементаў п'есы: пры адсутнасці суправаджальнага аўтарскага тэксту дзеянне будзеца на аснове *дыялогу-палемікі*, які можна разглядаць як самастойны літаратурна-публіцыстычны жанр. Стараста Янка, стары і мудры чалавек, выступае прыхільнікам навучання сялянскіх дзяцей, ён не бачыць у навуцы прычыны маральнай разбэшчанасці і прытрымліваецца думкі, што «ёсць нямала прыкладаў, жэ прасты мужык чрэз навуку выходзіць у людзі» [18, с. 586]. Яго апанентам выступае братчык Хвядос, індывід адсталы, які імкнецца захаваць ранейшы стан рэчаў, абскурант і рэтраград. Выяўляючы варожасць да перамен, ён так эмацыйна адстойвае сваю пазіцыю: «Ось табе маеш, схацелася кабыле воцату – і давай воцату! Не, мой галубе, кажы ты з сваімі ксяндзамі хоць не знаці што, я адно кажу: мужыкові знаці саху, барану, касу і другое што ў гаспадарстве – і годзе з яго. Ото яго хлеб,

ото яго доля! А навука і кніжкі нашто яму здаліся? Дадучь яны яму хлеб? А то не яго доля быці асэсарам, дзякам або ксяндзом» [18, с. 585]. Аднак перамогу ў спрэчцы атрымлівае Янка, які і фармулюе напрыканцы ключавыя ідэі твора: «А і мы самі запэўна зусім не ляхі: мы самі па сабе народ асобны – беларусы! Руска мова і руска грамата нам заўшэ патрэбнейша, як польска» [18, с. 588]. Яго апанент нарэшце пагаджаецца з разважлівымі аргументамі старасты, і ў фінале гучыць аўтарскае пажаданне: «Благаславі ж, Божа, таго, хто за розум узяўся!» [18, с. 588]. Такое завяршэнне было абумоўлена жадааннем ананімнага аўтара дасягнуць найбольшай пераканаўчасці.

Жанравая прыналежнасць твора «Сказка не сказка, быль не быль, але так бываіць» заключана ў самім загаловку. Ананімны аўтар, грунтуючыся на ўласным жыццёвым вопыце, падкрэсліваў, што выкарыстае мастацкі вымысел і будзе апавядаць не пра тое, што здарылася, а пра тое, што магло адбыцца ў рэальнасці. Празаік, які пісаў пасля адмены прыгоннага права, відавочна быў заклапочаны тым, што кардынальная змена сацыяльных адносін у грамадстве можа пацягнуць за сабою і трансфармацыю маральных прынцыпаў у сямейных узаемаадносінах паміж бацькамі і дзецьмі. Ён прапанаваў чытачам не казку і не быль, а *дыдактычнае апавяданне* – твор з павучаннем, у якім у мастацкіх вобразах даецца ўяўленне аб маральных імператывах на побытавым узроўні паміж прадстаўнікамі розных пакаленняў. Сюжэт твора нескладаны і мае паралелі ў сусветнай літаратуры, напрыклад, як заўважыў яшчэ М. Ларчанка, у «Каралі Ліры» У. Шэкспіра. Жыў-быў адзін заможны гаспадар, які, па шкале сялянскіх ацэнак-уяўленняў, быў не толькі працавітым, але і ўдачлівым, і дабрачынным. Ён нічога не шкадаваў для сваіх дзяцей. А калі памерла яго жонка, стары бацька вырашыў «аддаць усё, што ў яго было, дзецем, а самому жыць» [18, с. 589] пры іх. Так і зрабіў. Але няўдзячныя дзеці неахвотна прымаюць яго ў сябе, не шануюць. Так ён застаўся ні з чым. Пра яго гора даведаўся адзін стары знаёмы, які вырашыў дапамагчы, пазычыўшы яму грошы на дом і ўсё неабходнае. А таксама навучыў бедака пусціць чутку, што раздаў дзецем меншую частку маёмасці. Дзеці хутка перамяніліся і сталі адзін перад адным гададжаць бацьку, які такім чынам пазбег жабрацтва і зноў зажыў у дастатку. Па парадзе знаёмага, бацька паставіў у хаце скрыню, у якой дзеці пасля яго смерці знайшлі каменне і павучальнае пісьмо-наказ з перасцярогай не паўтарыць яго памылку, выхоўваючы сваіх нашчадкаў. У гэтым апавяданні мы ўпершыню сутыкаемся з фактам выкарыс-

тання эпістальнай формы ў беларускамоўнай літаратуры новага часу. Характэрна, што вобразы дзяцей (дзвюх дачок і сына) не індывідуалізуюцца, а выступаюць як бязлікія, чэрствыя душой асобы. Нават не паведамляецца, ці пойдзе ім на карысць пададзены жыццёвы ўрок. Аднак варта адзначыць, што ў апавяданнях «Ці добра мы зрабілі, пакінуўшы унію?» і «Сказка не сказка, быль не быль, але так бываіць» назіраецца выразны падзел на станоўчых і адмоўных персанажаў і выкарыстаны такі элемент кампазіцыйнай пабудовы твораў як happy end.

Такім чынам, большасць твораў зборніка «Рэзказы...» маюць форму гутаркі. Напісаны яны на розных беларускіх гаворках без уніфікацыі тэкстаў паводле моўных прынцыпаў. Раней іх схільны былі адносіць да катэгорыі так званай пазмастацкай прозы. Гэта было абумоўлена тым, што для ініцыятараў выдання і аўтараў твораў эстэтычная каштоўнасць беларускага друкаванага слова не была прыярытэтнай задачай.

Аднак агульныя рысы вобразнасці як уласцівай мастацтву формы адлюстравання жыцця праяўляюцца ў зборніку ў разнастайных прыёмах і карэлююць з гістарычнай абстаноўкай, якая вызначыла і наклала свой адбітак на метады і жанры ананімных аўтараў. У творах зборніка намалеваны вобразы беларускіх сялян. Гэта і стараста Янка, і братчык Хвядос, і стары пакінуты дзецьмі бацька. Іншая справа, што яны толькі ў агульных рысах акрэслены: з'яўляюцца персанажамі, а не героямі-асобамі, рысы якіх толькі пазначаны ў Свяшчэнніку і Парафіяніне, нядобрай пані і яе антаганісце адным пане, а таксама дабрадзеі пакінутага бацькі з апошняга апавядання. Дзейная асоба і персанаж так ці інакш звязаны з адлюстраваннем чалавека, незалежна ад таго ў якой ступені (нават эскізна) яны паказаны пісьменнікамі.

Вельмі важна і тое, што менавіта беларускі селянін і яго дзеці становяцца адрасатам друкаванай кніжкі і заклікаюцца не пнуцца «за панамі і для гэтага адракацца ад свайго роду і племені» [18, с. 584]. А менавіта панам друкаваная кніга раней і была адрасавана. Гэта само па сабе павінна было выклікаць давер у выкрыванні хлусні, якую асуджаюць аўтары.

Сцвярдженне ідэі, што чытачы-сяляне нічым не абавязаны сваім былым уладальнікам, а толькі гасудару-вызваліцелю, выступае моцным прапагандысцкім прыёмам, закліканым уплываць на светапогляд і выходзяць законапаслухмяных падданных. Да скасавання прыгоннай залежнасці селянін быў толькі сацыяльна прыніжаным ізгоем грамадства, пазбаўленым усякіх правоў рабом свайго ўладальніка, які валодаў і карыстаўся правам на фізічную расправу.

«Дзякуй Богу і гасудару, – сцвярджаецца ў тагачасным праўрадавым ананімным вершы. – Што дапусціў нас к алтару, // Што вырваў нас з уладзы панскай // І мэнчарні іх паганскай. // Досыць будзе ім над намі // Крычаць, трасці бізунамі...» [18, с. 598].

У творах зборніка па-асветніцку называюцца прамыя шляхі для вырашэння акрэсленых супярэчнасцей-канфліктаў у жыцці – ведай гісторыю роднага краю, трымайся праваслаўнай веры, лічы сябе рускім, вучы сваіх дзяцей ва ўрадавай школе, не будзь празмерна шчодрым і даверлівым нават з дзецьмі. Аднак у ананімных аўтараў не адчуваецца ўпэўненасць, што іх дэкларацыі будуць успрыняты рэальнымі чытачамі як бяспрэчныя ісціны. «Вот то-та і бяда наша, што мы людзі цёмныя; Кожан можа нас абмануць, напужаць, – павучае Свяшчэннік Парафіяніна ў другім апавяданні і працягвае. – Помніш, як я чытаў вам Маніфест і аб'ясняў яго? Вы мне не хацелі верыць, думалі, што мяне падкупіў пан; а самі не ўмелі прачытаць, прасілі чытаць усякага салдата, хто хоць нямнога ўмеў слібзіваць, і верылі ўсяму, што вам гаварылі. Вот і цяпер: які-небудзь шляхціц назавець схізматыкам – ну, цябе пачынаець браць сумненне, ты не ведаеш, ці добра зрабіў, ці не, што пакінуў Унію» [18, с. 580–581]. У зборніку сапраўды закранаецца шмат сур'ёзных быццёвых праблем. І гэтая складанасць праблематыкі і магла спарадзіць недавер да кнігі так званага наіўнага чытача, пра што згадвалася вышэй.

Трэба пагадзіцца з тэарэтыкам літаратуры Аляксандрам Яскевічам, які сцвярджаў: «... Найбольшую цяжкасць для пачынальнікаў літаратурнай традыцыі ўяўляе закладка асноў нацыянальнай прозы. Вядома, што проза ўзнікае толькі пасля таго, як у мастацкай традыцыі дастаткова “папрацуе” паэзія з яе высокай умоўнасцю формы. Без вопыту высокапаэтычных жанраў проза спачатку магла б успрымацца як звычайнае маўленне, як жанр немастацкі. <...> Толькі пачынальнікі прозы, пракладаўшы яе першыя шляхі, ведаюць, якая гэта цяжкая задача – упершыню загаварыць ладам праявіснага выказвання на сваёй нацыянальнай мове» [25, с. 224–225]. І гэтую неверагодна складаную задачу з пэўным поспехам паспрабавалі вырашыць невядомыя аўтары зборніка «Рэзказы...».

Заклучэнне. Выдадзены ў 1863 г. асобнай кнігай па ініцыятыве апекуна Віленскай навучальнай акругі А. П. Шырынскага – Шыхматава зборнік «Рэзказы на беларускай гаворцы» быў надрукаваны ў сувязі з рэалізацыяй у Вільні першага этапу праекта афіцыйнага беларускамоўнага часопіса.

Змешчаныя ў ім творы, спалучаючы нацыянальную, этнаканфесійную, сацыяльную і маральна-этычную праблематыку, з’яўляюцца неардынарнымі артэфектамі ў гісторыі айчынай літаратуры. У беларускім літаратуразнаўстве савецкага перыяду мелі месца дыяметральна процілеглыя ацэнкі значэння гэтага выдання ў літаратурным працэсе свайго часу.

Ідэі і пафас твораў зборніка пераважна былі скіраваны на фарміраванне ў тутэйшым сялянскім асяроддзі новай этнічна-сацыяльнай супольнасці, члены якой (і праваслаўныя, і католікі) павінны прыняць беларускую ідэнтычнасць, свядома адмаўляючыся ад польскай. Настаў час адмовіцца ад пашыранага стэрэа-

тыпу аб толькі руйнаванні нацыянальнай самастаснасці беларускага народа ў перыяд самадзяржаўя.

Складальнікі зборніка асноўную функцыю выдання бачылі ў адукацыі і выхаванні патэнцыяльных чытачоў-сялян у пытаннях канфесійнай гісторыі роднага краю, толькі на другім плане для іх былі праблемы сацыяльна-палітычныя і маральныя.

Ананімныя аўтары зборніка ўзбагацілі беларускую прозу ў жанравых адносінах, упершыню прапанаваўшы ўзоры нарыса, гутаркі, памфлета, мастацкага апавядання на нацыянальнай мове. Творы зборніка маюць не толькі гістарычную, але і пэўную эстэтычную каштоўнасць.

Спіс літаратуры

1. Да чытацелёў // Наша Доля. 1906. № 1 (1 сінцябра).
2. Кісялёў Г. В. Агітацыйная публіцыстыка 1860-х гадоў. Гісторыя беларускай літаратуры ХІ–ХІХ стагоддзяў: у 2 т. Т. 2. Новая літаратура: Другая палова ХVІІІ–ХІХ стагоддзе / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі, Інстытут мовы і літаратуры імя Я. Коласа і Я. Купалы; навук. рэд. тома У. І. Мархель, В. А. Чамярыцкі. Мінск: Беларуская навука, 2007. С. 291–313.
3. Карский Е. Ф. Белорусы: в 3 т. Т. 3, кн. 2. Очерки словесности белорусского племени / коммент. Т. И. Вабишевич, В. М. Казберука, О. П. Кричко. Минск: БелЭН, 2007. 704 с.
4. Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літаратуры / уклад. і падрыхт. тэксту Т. С. Голуб. Мінск: Маст. літ., 1992. 479 с.
5. Лушчыцкі І. Н. Нарысы па гісторыі грамадска-палітычнай і філасофскай думкі ў Беларусі ў другой палавіне ХІХ веку. Мінск: Выд-ва Белдзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна, 1958. 369 с.
6. Ларчанка М. Па шляху рэалізму. Мінск: Выд-ва Белдзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна, 1959. 256 с.
7. Пшыркоў Ю. С. Беларуская савецкая проза (20-я – пачатак 30-х гадоў). Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1960. 340 с.
8. Александровіч С. Х. Пуцявіны роднага слова: Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы ХІХ – пачатку ХХ ст. Мінск: БДУ, 1971. 247 с.
9. История белорусской дооктябрьской литературы / ред.: В. В. Борисенко, Ю. С. Пширков, В. А. Чемерицкий. Минск: Наука и техника, 1977. 640 с.
10. Хромчанка К. Р. Беларуская мастацкая проза (канец ХІХ – пачатак ХХ ст.). Мінск: БДУ, 1979. 192 с.
11. ХІХ стагоддзе: Навукова-літаратурны альманах. 2-я кн. / уклад., уступ. артыкулы, падрыхт. тэкстаў, перакл. з польск. мовы і камент. М. Хаўстовіча. Мінск: Выданне кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта, 2000. 224 с.
12. Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура ХІХ ст. / уклад., прадм. і заўв. У. Казберука. Мінск: Мастацкая літаратура, 2001. 606 с.
13. Латышонак А. Гутарка “царкоўнага старасты Янкі” з “Яськам гаспадаром з-пад Вільні” // Дзеяслоў. 2004. № 9. С. 196–202.
14. Рассказы на белорусском нарѣчїи // Дзеяслоў. 2004. № 9. С. 203–212.
15. Токть С. Конфессиональная политика Российской империи в белорусской деревне во второй половине ХІХ – начале ХХ в. = Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. Т. 26. Vilnius, 2005. С. 399–420. URL: https://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXVI/lkma-etraštis_t26_p399-420_Tokt.pdf (accessed 30.12.2022).
16. Долбилов М. Д. Русский край, чужая вера: этноконфессиональная политика империи в Литве и Белоруссии при Александре II. М.: Новое литературное обозрение, 2010. 1000 с.
17. Гісторыя беларускай кнігі: у 2 т. Т. 2. Кніжнасць новай Беларусі (ХІХ–ХХІ стст.). Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2011. 436 с.
18. Рассказы на белорусском наречии // Літаратура другой паловы ХІХ ст.: у 2 ч. Ч. 1 / уклад. Л. Г. Кісялёвай, Н. М. Сенкевіч; камент. Л. Г. Кісялёвай; навук. рэд. С. Л. Гаранін. Мінск: Мастацкая літаратура, 2013. 847 с.
19. Серебряков М. О грамотности // Витебские губернские ведомости. Неофициальная часть. 1860. № 43.

20. Корнилов И. Русское дело в Северо-Западном крае: Материалы для истории Виленского учебного округа преимущественно в муравьевскую эпоху. СПб.: Типография А. П. Лопухина, 1901. 420 с.
21. Белецкий А. В. Сороколетие русской начальной школы в Северо-Западном крае России (Памяти князя А. П. Ширинского – Шихматова). Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1905. 64 с.
22. Запрудскі І. Фарміраванне нацыянальнай свядомасці і праблемы беларускага друку ў сярэдзіне XIX ст. Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Мінск: РІВШ БДУ, 2003. С. 75–100.
23. Цьвікевіч А. «Западно-руссизм»: Нарысы з гісторыі грамадзкай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. 352 с.
24. Турчинович И. В. Обзор истории Белоруссии с древнейших времен. Минск: БелЭН, 2006. 592 с.
25. Яскевич А. С. Становление белорусской художественной традиции. Минск: Наука и техника, 1987. 232 с.

References

1. To the readers. *Nasha Dolya* [Our destiny]. 1906. № 1 (Sept. 1) (In Belarusian).
2. Kisyalyou G. V. *Agitatsyynaya publitsystyka 1860-kh gadou. Gistoryya belaruskay litaratury XI–XIX stagoddzyau* [Campaign journalism of the 1860s. History of Belarusian literature of the XI–XIX centuries]. Minsk, Belaruskaya navuka Publ., 2007. Pp. 291–313 (In Belarusian).
3. Karskiy E. F. *Belorusy. Kniga 2. Ocherki slovesnosti belorusskogo plemeni* [Belarusians. Book 2. Essays on the literature of Belarusian tribe]. Minsk, Belaruskaya entsyklopedyya Publ., 2007. 704 p. (In Russian).
4. Garetski M. *Gistoryya belaruskaye litaratury* [History of Belarusian literature]. Minsk, Mastatskaya litaratura Publ., 1992. 479 p. (In Belarusian).
5. Lushchyski I. N. *Narysy pa gistoryi gramadska-palitychnay i filasofskay dumki u Belarusi u drugoy palavine XIX veku* [Essays on the history of social, political and philosophical thought in Belarus in the second half of the 19th century]. Minsk, Vydavetstva Beldzyarzhuniversiteta imya U. I. Lenina Publ., 1958. 369 p. (In Belarusian).
6. Larchanka M. *Pa shlyakhu realizmu* [On the way of realism]. Minsk, Vydavetstva Beldzyarzhuniversiteta imya U. I. Lenina Publ., 1959. 256 p. (In Belarusian).
7. Pshyrkou U. S. *Belaruskaya savetskaya proza (20-ya – pachatak 30-kh gadou)* [Belarusian soviet prose (1920s – beginning of 1930s)]. Minsk, Vydavetstva Akademii navuk BSSR Publ., 1960. 340 p. (In Belarusian).
8. Aleksandrovich S. H. *Putsyaviny rodnaga slova: Problemy razvitsiya belaruskay litaratury i druku drugoy palovy XIX – pachatku XX st.* [Paths of the native word: Problems of the development of Belarusian literature and printing in the second half of the 19th and early 20th centuries]. Minsk, BDU Publ., 1971. 247 p. (In Belarusian).
9. *Istoriya belorusskoy dooktyabr'skoy literatury* [History of the Belarusian pre-October literature] / ed.: V. V. Borisenko, Y. S. Pshirkov, V. A. Chemeritsky. Minsk, Nauka i tekhnika Publ., 1977. 640 p. (In Russian).
10. Khromchanka K. R. *Belaruskaya mastatskaya proza (kanets XIX – pachatak XX st.)* [Belarusian artistic prose (end of the 19th – beginning of the 20th century)]. Minsk, BDU Publ., 1979. 192 p. (In Belarusian).
11. Khaustovich M. *XIX stagoddze: navukova-litaraturny al'manakh* [XIX century: scientific and literary almanac]. Minsk, Vydanne kafedry gistoryi belaruskaye literatury Beldzyarzhuniversiteta Publ., 2000. 224 p. (In Belarusian).
12. *Zanyapad i adradzhenne: Belaruskaya litaratura XIX st.* [Decline and revival: Belarusian literature in 19th century]. Minsk, Mastatskaya litaratura, 2001. 606 p. (In Belarusian).
13. Latyshonak A. A conversation between “Yanka the church warden” and “Yas’ka master from Vilnius”. *Dzeyaslou* [Verb], 2004, no. 9, pp. 196–202 (In Belarusian).
14. Stories in Belarusian dialect. *Dzeyaslou* [Verb], 2004, no. 9, pp. 203–212 (In Belarusian).
15. Tokt’ S. Confessional politics of the Russian Empire in the Belarusian countryside in the second half of the 19th – early 20th centuries. = Lietuvių katalikų malkso akademijos metraštis, pp. 399–420. Available at: https://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XXVI/lkma-etraštis_t26_p399-420_Tokt.pdf (accessed 30.12.2022).
16. Dolbilov M. D. *Russkiy kray, chuzhaya vera: etnokonfessional'naya politika imperii v Litve i Belorussii pri Aleksandre II* [Russian land, foreign faith: ethno-confessional policy of the empire in Lithuania

and Belarus under Alexander II]. Moscow, Novoye literaturnoye obozreniye Publ., 2010. 1000 p. (In Russian).

17. *Gistoryya belaruskay knigi. T. 2: Knizhnasts' novay Belarusi (XIX–XXI stst.)* [History of the Belarusian book], vol. 2. Library of new Belarus (19th–20th century). Minsk, Belaruskaya entsyklopedyya imya P. Brouki Publ., 2011. 436 p. (In Belarusian).

18. Kisyaleva L. G., Senkevich N. M. Stories in Belarusian dialect. *Litaratura drugoy palovy XIX st.* [Literature of the second half of the XIX century]. Minsk, Mastatskaya litaratura Publ., 2013. 847 p. (In Belarusian).

19. Serebryakov M. About literacy. *Vitsebskiye gubernskiye vedomosti. Neofitsial'naya chast'* [Vitebsk provincial bulletins. The unofficial part], 1860, no. 43 (In Russian).

20. Kornilov I. *Russkoye delo v Severo-Zapadnom kraye: Materialy dlya istorii Vilenskogo uchebnoho okruga preimushchestvenno v murav'yovskuyu epokhu* [Russian business in the North-West region: Materials for the history of the Vilna school district, mainly in the Muravyov era]. St. Petersburg, Tipografiya A. P. Lopukhin a Publ., 1901. 420 p. (In Russian).

21. Beletskiy A. V. *Sorokoletiyе russkoy nachal'noy shkoly v Severo-Zapadnom kraye Rossii (Pamyati knyazyа A. P. Shirinskogo – Shikhmatova)* [The 40th anniversary of the Russian primary school in the North-West region of Russia (Memory of Knyaz A. P. Shirinsky – Shikhmatov)]. Vilna, Tipografiya A. G. Syrkinа Publ., 1905. 64 p. (In Russian).

22. Zaprudski I. *Farmiravanne natsyyanal'nay svyadomastsi i problemy belaruskaga druku u syaredzine XIX st. Narysy gistoryi belaruskay litaratury XIX stagoddzia* [Formation of national consciousness and problems of Belarusian printing in the middle of the 19th century. Essays on the history of Belarusian literature of the 19th century]. Minsk, RIVSH BDU Publ., 2003, pp. 75–100 (In Belarusian).

23. Ts'vikevich I. V. *“Zapadno-russizm”: Narysy z gistoryi gramadzkay mys'li na Belarusi u XIX i pachatku XX v.* [“Western Russianism”: Essays on the history of public thought in Belarus in the 19th and early 20th centuries]. Minsk, Navuka i tekhnika Publ., 1993. 352 p. (In Belarusian).

24. Turchinovich I. V. *Obozreniye istorii Belorussii s drevneyshikh vremen* [Review of the history of Belarus from ancient times]. Minsk, Belaruskaya entsyklopedyya Publ., 2006. 592 p. (In Russian).

25. Yasevich A. S. *Stanovleniye belorusskoy khudozhestvennoy traditsii* [The formation of Belarusian artistic tradition]. Minsk, Nauka i tekhnika Publ., 1987. 232 p. (In Russian).

Інфармацыя пра аўтара

Запрудскі Ігар Мікалаевіч – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дактарант кафедры гісторыі беларускай літаратуры. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (220050, г. Мінск, вул. К. Маркса, 31, Рэспубліка Беларусь). E-mail: zaprudzki@gmail.com

Information about the author

Zaprudski Igar Mikalayevich – PhD (Philology), Associate Professor, doctoral student, the Department of History of Belarusian Literature. Belarusian State University (31, K. Marksa str., 220050, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: zaprudzki@gmail.com

Пасмыніў 15.01.2023